

AHMED PAŞA DÎVÂNİ'NDA ANADİLİ ZEVKİ¹ *Taste Of Mother Tongue in Ahmed Pasha's Divan*

Züleyha Hayal

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, hayalzuleyha@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0101-1564

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.07.2022

Kabul/Accepted: 23.08.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1143859

Anahtar Kelimeler

Ahmed Paşa, üslûp, söz varlığı, Eski Anadolu Türkçesi.

ÖZ

Ahmed Paşa (ö.1496-97) XV. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetlerindedir. II. Murad (ö.1451), II. Mehmed (ö.1481) ve II. Bayezid'in (ö.1512) saltanat devirlerini görmüştür. Müderrislik, kazaskerlik, sancak beyliği, padişah musahipliği, vezirlik gibi vazifelerle devlet hizmetinde bulunmuştur. İstanbul'da ve Bursa'da edebî muhitin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Dilde ve edebiyatta son derece geniş bir müktesebata sahip olan şâir, yaşadığı çağda Sultân-ı Şuarâ-yı Rûm olarak anılmıştır. İlmiye sınıfından gelme, iyi eğitilmiş ve kültürlü biri olan Ahmed Paşa çok dilli bir şâirdir. Mülemma gazelleri ile Arapça ve Farsça şiirleri *Dîvân*'ında toplanmıştır. Bu makalede şâirin anadilindeki tercihleri ve tasarrufları incelendi. Bunlar kelime, deyim, atasözü türlerindeki söz varlığı, redif, kafiye, vezin gibi ahenk unsurları ve yineleme, diyalog gibi bazı söyleyiş özellikleri üzerinden değerlendirildi. Sunulan örneklerle anadilinin üslûba etkisi incelendi.

Keywords

Ahmed Pasha, style, vocabulary, Old Anatolian Turkish.

ABSTRACT

Ahmed Pasha is one of the leading characters of 15th century Turkish literature. He lived through the reigns of Murad II, Mehmed II and Bayezid II. He has served the state as mudarris, qadi 'asker, banner lord, companion of padishah, vizier. He made important contributions to the development of the literary circle in Istanbul and Bursa. The poet, who has an extremely wide acquis in language and literature, was called as Sultan of Anatolian Poets in his age. Ahmed Pasha, a well-educated and cultured man from the lore class, was a multilingual poet. Macaronic ghazels and Arabic and Persian poems were collected in his divan. In this article, the poet's preferences and dispositions in the mother tongue were examined. These were evaluated in terms of vocabulary in word, idiom, proverb, elements of harmony such as repeated voice, rhyme, rhythm and some expression features such as reduplicative types, dialog. The effect of the mother tongue on the style was examined with examples presented.

Atf/Citation: Hayal, Z. (2022), "Ahmed Paşa Dîvânı'nda Anadili Zevki", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 17(Ağustos), 119-134.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Züleyha HAYAL, hayalzuleyha@gmail.com

¹ Bu makale "Ahmed Paşa, Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Çeviri-Sözlük)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Ahmed Paşa XV. yüzyılın önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Kısaca hayatının ilmî, edebî ve idarî mahfillerde geçtiğini söyleyebiliriz. İyi bir medrese tahsilinden sonra müderrislik ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. Hünerli kişiliği ve zekasıyla dikkat çektiğinden yolu saraya uzanmış; hükümdar muallimi ve musahibi olarak vezirlik payesine erişmiştir. İstanbul'da saray merkezli edebî muhitin oluşumunda önemli katkıları olan Ahmed Paşa, şiirin ve şâirlerin gelişmesi yönündeki gayretlerini sancak beyi olduğu Bursa'da sürdürmüştür.

XV. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyette ilerleme dönemidir. Bu sırada kültür hareketini başlatan, koruyup geliştiren, Türkçenin büyük devlet dili olmasına zemin hazırlayan şahsiyet Sultan II. Murad olmuştur. Fatih Sultan Mehmed devrinde devletin gelişmesine paralel olarak Türk dili ve edebiyatı da Anadolu'da büyük bir ilerleme kaydetti. İstanbul'un fethi daha önce oluşmaya başlayan saray edebiyatını güçlendirdi. İstanbul'un devlet merkezi olmasıyla da sanatkârlar, şâirler ve âlimler bu merkez çevresinde toplanmaya başladılar. II. Bayezid devrine gelindiğinde Anadolu ve Rumeli artık şâirler kaynağı, başkent İstanbul da Doğu'nun kültür ve bilim merkezi haline geldi (Şentürk vd. 2011: 201-211).

Türkiye Türkçesinin Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra XIII- XV. yüzyıllar arasındaki yazı dili Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılır.

"XV. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve siyasi birliğin kurulmasıyla Anadolu'da yazı dili birliği de kurulmuştu. Ancak büyük bir imparatorluğun devlet dili haline gelmeye başlayan Türkçe, gittikçe eski sadeliğini kaybedip yabancı unsurlarla yoğunlaşarak halkın dilinden ayrı bir nazım ve nesir dili halinde gelişme kaydetti. Bu dönemde de sade dille yazılmış eserlere rastlanmakla birlikte, önceki dönemlerde görülen sade Türkçe hareketi zaafa uğramış; açık ve anlaşılır ifade tarzı, yerini karışık ve çetrefil bir ifade tarzına terketmiştir. Bu dönem Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine bir geçiş olarak değerlendirilebilir." (Özkan 2009: 85).

Şüphesiz anadilinin imkânlarını kullanma yeteneği, şâirin yetkinliğini ve gücünü gösterir. *Ahmed Paşa Dîvânı* üzerinde yaptığımız detaylı araştırmada kayda değer miktarda Türkçe söz varlığı tespit ettik. "Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz." (Aksan, 2004: 7). *Dîvân*'ın söz varlığı unsurlarından bazılarının kısmen ele alındığı az sayıda eski tarihli tez ve makale çalışması yapılmıştır.² *Dîvân*'ın Türkçe, Arapça, Farsça yapısının incelendiği anlam merkezli doktora tezinden yola çıkarak Ahmed Paşa'nın şiirine Türkçenin penceresinden bakmaya çalıştığımız bu araştırmada, adı geçen söz varlığı unsurlarının bazı anlatım teknikleri ve sanatlarla birleşerek şiire nasıl yön verdiği ele alındı. Bahsedilen unsurlar *Dîvân*'ın bütününde ciddi bir hacme ulaştığı için örnekler makale sınırları dahilinde tutulmuş; yine de zengin bir dil malzemesi sunulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ilgili alt başlıklarda üslûp açısından dikkat çeken, konu bütünlüğüne yönelik, Türkçe söz ve söyleyişin önde olduğu şiirler örnek olarak seçilmiştir. Seçilen beyit örneklerinin altında veya karşısında köşeli parantez içinde günümüz Türkçesine çevirileri de verilmiştir.

² Bahsi geçen çalışmalar için bkz. (Öge 2001), (Baştürk vd. 2010: 96-104), (Uluocak 2010: 121-137).

1. *Dîvân*'ın Türkçe Söz Varlığı

1.1. Sözcükler

Dîvân'da Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanımda olan pek çok sözcük bulunmaktadır. Ahmed Paşa bu sözcükleri hem mısra içine hem de mısra sonuna (redif) yerleştirerek ses, söz ve anlam çerçevesinde çeşitli şekillerde vezin el verdikçe kullanmıştır.

Türkçe sözcüklerdeki sesteşlik ve ses yakınlığı özelliklerinin başarılı bir şekilde kullanıldığı, ikinci mısraların tamamına yakını Türkçe sözcüklerden oluşan aşağıdaki beyitlerde söylem dikkat çekicidir. İlk beyitte vezinde imâle zaruretine rağmen *yakayı ele vermek* ve *oda yakmak* deyimleri mısralara ustaca sokulmuş, *yaşam* sözcüklerinin sesteşliğinden ve anlam farkından yararlanılarak cinas sanatı yapılmış, dostuyla dertleşen birinin samimî anlatışı ortaya çıkarılmıştır. Türkçe söz birimleri sanatlı ve ustaca kullanılarak söylem ve anlam renklendirilmiştir. Diğer beyitte Arap harfli yazılışları aynı, söyleyişleri benzer olan *yaş* ve *yoş* sözcükleri arasında da cinas sanatı vardır.

*vérip sitem-i 'ışkuñ eline **yaşam** éy dost*

*kim dérdi ki ben kend'özüm oda **yaşam** éy dost* (Tarlan 1966: G/17-1)

[= Ah dostum, kim derdi ki yakamı aşk zulmünün eline vereceğim de kendimi ateşte yakacağım.]

gün yüzüñ berç urmuş aħmed'le rakîbüñ çeşmine

*bu ğarîbüñ gözlerin **yaş** ol itüñ **yoş** eylemiş* (Tarlan 1966: G/133-7)

[= Ahmed'in ve rakibin gözlerinde güneş yüzünün şimşegi çakmış. Bu garibin gözleri yaşarırken o itinki fersiz kalmış.]

Çoğunun karşılığını ancak tarama ve derleme sözlüklerinde bulabileceğimiz sözcüklerin bazıları şunlardır:

ağ-: tırmanmak, yükselmek; **azırğa-**: az görmek, azımsamak; **başlu**: yaralı; **beze-**: bezemek, süslemek; **boyun**: vücudun bir bölümü, kefil; **böyü-**: büyümek, boyu uzamak; **çalab**: tanrı; **çat-**: birbirine bağlamak; **çav**: şöhret, nâm; **çavı çık-**: tanınmak, meşhur olmak; **çézgin-**: dönmek, dolaşmak; **çın**: doğru, gerçek, öz, katıksız; **çın seher**: sabah erkenden, tan yeri ağarmakta olduğu zaman; **çıñrat-**: çınlatmak, ses çıkartmak; **çiğün**: omuz, omuz başı; **deg-**: düşmek, yakışmak, ulaşmak; **depren-**: kımıldamak, salınmak, hareket etmek; **devşür-**: toplamak, dermek; **dutma**: hizmetçi, işçi, uşak; **dutuğ**: perde, peçe, yaşmak, duvak; **dürt-**: sürmek, sürtmek; **düzet-**: yoluna koymak, düzenlemek, düzeltmek, yapmak; **em**: ilaç, deva; **eyt-**: söylemek, demek, anlatmak; **geyicek**: geyikçik; **göynük**: yanık, yanmış, dert; **günüle-**: kıskanmak, haset etmek, sakınmak, korumak; **ır-**: ayırmak, uzaklaştırmak; **is (issi)**: sahip, mâlik; **kimerde**: bazen, ara sıra; **néşe/néte**: niçin, nasıl; **oynamacuk**: birbiriyle oynamak, **öñdül**: ödül, mükafat; **öñürdi**: önce; **şuvar-**: sulamak, su vermek; **söyündür-**: söndürmek; **uşan-**: kırılmak, parçalanmak; **uşat-**: parçalamak, ufatmak; **uvağ**: ufak, küçük, kırıntı; **uyar-**: yakmak, uyandırmak; **vérbî/verebi-**: göndermek; **yar**: salya, tükürük; **yaşa-**: kurmak, hazırlamak; **yaşdan/yaştan-**: dayanmak, yaslanmak; **yavu kıl-**: kaybetmek; **yél-**: gezmek, aşağı yukarı yürümek, koşmak; **yiğ-**: engel olmak, esirgemek, saklamak; **yoş**: yorgun, fersiz.

1.2. Deyimler

İfade gücünü artırmak için bir araya getirilen ve genellikle gerçek anlamları dışında bir anlam kazanarak kalıplaşan kelime öbeğine deyim denir (Ayverdi 2010: 279). “Deyimler dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir.” (Aksan 2004: 31).

Ahmed Paşa'nın dilde en çok kullandığı kalıp sözler deyimlerdir. Deyimler yoluyla şiirde düşüncüyü somutlaştırırken anlama açıklık, söze renk katmıştır. *Dîvân* gayet zengin bir deyim içeriğine sahiptir. Örnek olarak seçilen bazı organ adlarının deyimlerle genişleyen anlam daireleri şöyledir:

ağız: Yüzde bulunan, nefes almak ve yemek için kullanılan boşluk.

- **ağız aç-:** Konuşmaya başlamak.
- **ağıza ne gelse söyle-:** Ağzına geleni söylemek, uluorta konuşmak.
- **ağzı var dili yok:** Sessiz sakin, uysal.
- **ağzına düş-:** Dedikodu konusu yapılmak, herkes tarafından lafi edilmek.
- **ağzını dut-:** Ulu orta konuşmamak, dilini tutmak, boşboğazlık etmemek.

ayağ: Vücutun yere basıp durmayı ve yürümeyi sağlayan kısmı.

- **ayağ altına al-:** Ayak altında çiğnemek, değer vermemek.
- **ayağa düş-:** Kıymetini, itibarını kaybetmek, olur olmaz kimselerin eline düşmek.
- **ayağa şal-:** Ayak altında bırakmak, ayak altına atmak.
- **ayağı bağılu:** Bir bağı olan, özgür hareket edemeyen.
- **ayağı tozı ile gel-:** Gelir gelmez, hemen, dinlenmeden.
- **ayağda kal-:** Ayakta durmak, oturmamak, ayak üstü dikilmek.

baş: Kafa; yara, çiban.

- **baş aç-:** Yüksek bir makamın huzurunda hâlini arz etmek. Eskiden bazı duaların ve bedduaların baş açık yapılırsa çabuk kabul olunacağına inanılırdı ve kişi baş açık, yüksek sesle duasını ederdi.
- **baş çat-:** Baş başa vermek.
- **baş çek-:** Karşı gelmek, isyan etmek, serkeşlik etmek, başta gitmek.
- **baş eg-:** Karşısındakinin üstünlüğünü kabul edip ona boyun eğmek, itaat etmek.
- **baş götür-:** Başını kaldırmak.
- **baş ko-:** Can feda etmeye hazır olmak, saygıyla baş eğmek.
- **baş koş-:** Baş başa vermek, fikir birliği etmek, yarış etmek.
- **baş oyna-:** Hayatını tehlikeye atmak, canını feda etmekten çekinmemek.
- **baş üzre gel-:** Saygı ile eğilmek.
- **baş vér-:** Kendini feda etmek, ölümü göze almak.
- **başdan ayağa:** Tamamen.
- **başın ortaya ko-:** Başını ileri sürmek, can vermeye hazır olmak.

- **başına çık-**: Çok şıarmak, tepesine çıkmak.
- **başına gün/güneş doğ/toğ-**: Talihi rast gidip sonu kendisi için çok iyi olabilecek olaylarla karşılaşmak, eline büyük bir fırsat geçmek.

dil: Ağız boşluğundaki konuşma ve tatma organı; söyleme, konuşma, söyleyiş tarzı.

- **dil aç-**: Dile gelmek, konuşmak.
- **dil uzat-**: İleri geri konuşmak, haddini aşırp kötü söz söylemek.
- **dile al-**: Bahsetmek, hakkında konuşmak.
- **dile gel-**: Konuşmaya başlamak.
- **dili bağılu**: Konuşamaz halde.
- **dili var-**: Söylemeye cesaret etmek.
- **dilini dut-**: Gerektiği yerde susmasını bilmek, ağzını tutmak.
- **dillü dilince**: Her biri kendi lisanında.

el: Kolun bilekten itibaren avuç ve parmakları içine alan iş görmeye, tutmaya yarayan kısmı.

- **el çek-**: Vazgeçmek, ilgisini kesmek.
- **el götür-**: Dua ve yalvarmak için el açmak.
- **el kavşur-**: El pençe divan durmak, el kavuşturmak.
- **el şun-**: El uzatmak, dokunmaya kalkmak.
- **el ur-**: El uzatmak, el atmak, yapışmak, el sürmek, dokunmak.
- **el uzat-**: Uzanmak, sahip olmaya, dokunmaya, almaya kalkmak.
- **el uzunluğu**: El çabukluğu ile bir şeyler aşırnak, hırsızlık.
- **el vér-**: Yardım etmek, fırsat vermek.
- **el yu-**: Vazgeçmek, el çekmek.
- **elden çık-**: Yitirmek, kaybetmek, artık onun olmamak.
- **elden ele var-**: Gördüğü ilgi sebebiyle bir kimsenin elinden diğerine geçmek, herkesin elinde dolaşmak.
- **elden gel-**: Gücü yetmek, yapabilmek, mümkün olmak.
- **elden git-**: Varlığından mahrum olmak, elden kaçırmak, yok olmak.
- **elden ko-**: Elden bırakmak, terk etmek.
- **elden ne gelür**: Yapılacak bir şey yok anlamında çaresizlik sözü.
- **ele gir-**: Ele geçmek, elde edilmek.
- **eli ér-**: Vakit bulmak, meydan, fırsat bulmak, gücü yetmek.
- **elinde ol-**: İsteyince bir işi yapabilmek.

yürek: Kalp; duyguların kaynağı ve merkezi, iç.

- **yüregi döyme-**: Yüregi dayanmamak, heyecan içinde kalmak, üzülecek bir durum olacak diye içinde endişe ve huzursuzluk duymak.
- **yüregi kan ol-**: Derinden acı duymak, çok üzölmek.

- **yüregi oyna-**: Birden heyecanlanmak, korkuya kapılmak, yüreği hop etmek.
- **yüregi yan-**: Çok fazla acımak, üzölmek, içi yanmak.
- **yüregine şu sep-**: Kaygı sebebinin ortadan kalkması, ferahlamak.
- **yüregini kan ét-**: Bir kimseye derin bir acı ve keder vermek.
- **yüregini yak-**: Çok ızdırıp vermek.

yüz: Başın ön kısmı, çehre.

- **yüz ağart-**: İftihar kaynağı olmak, beğenilecek davranışlarda bulunmak.
- **yüz bul-**: Gördüğü ilgiyle cesaretlenmek.
- **yüz döndür/çevir-**: Birine karşı tavrını değiştirip soğuk davranmak, ilişkisini kesip ilgilenmemek.
- **yüz döy-**: Bir şeye hiç dayanamamak, tahammöl edememek.
- **yüz dut-**: Yönelmek, bir yöne dönmek.
- **yüz düzen-**: Süslenmek, makyaj yapmak.
- **yüz göster-**: Kendini göstermek, görünür olmak, meydana çıkmak; ilgili görünmek, iltifat etmek, yüz vermek.
- **yüze gül-**: İçinden gelmediğı halde fazlaca iltifat etmek, riyakarca davranmak.
- **yüze yüz:** Yüz yüze, karşı karşıya.
- **yüzi kara:** Kara yüzlü, bir ayıbı, utanılacak bir kusuru olan.
- **yüz kararı:** Utanılacak şey, ayıp.
- **yüz şuyı:** Hatır, şeref, yücelik.
- **yüz sür-**: Sevgi ve saygı ifadesi olarak huzurunda yere kapanmak.
- **yüz ur-**: Başvurmak, müracaat etmek; yüz sürmek, secdeye kapanmak; yüz tutmak, yönelmek.
- **yüzi ağar-**: Yüzü ak olmak; ağarmak, kırışmak, ak duruma gelmek, saç sakal ağartmak.
- **yüzi kızar-**: Utanmak, sıkılmak.
- **yüzi üzre:** Yüz üstü durmak.
- **yüzi yere düş-**: Çok utanç duymak.
- **yüzine bakma-**: Darılıp hiç konuşmamak.
- **yüzine bakılma-**: Değer verilmemek.

1.3. Atasözleri

Bir düşünceyi, gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söze, darb-ı mesele denir (Ayverdi 2010: 80). Belâgatte bir fikri ispat için bir atasözünü veya hikmetli bir sözü delil getirmek serikât-ı şîriyye ve müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı söz sanatlarından îrâd-ı mesel veya irsâl-i mesel sanatıdır. Bu sanatlar çoğu zaman bir temsilî teşbihten ibarettir (Saraç 2000: 277).

Türkçenin îcazlı yapısı dile gelmesi zor duygu ve düşünceleri kolayca anlatmaya imkân verir. Ahmed Paşa da anadilinin bu özelliğinden yeterince istifade etmiştir. Veciz söylem Ahmed Paşa'nın şiirde sıkça tuttuğı bir yoldur. Arapça ve Farsça şiirlerinde de bu dillerin atasözlerini kullanır. Etraflı bir anlamı az ve öz sözle dile getirmeyi sever.

Atasözlerini veya atasözü mahiyetindeki cümleleri vezne uydurarak şiir malzemesi hâline getirmek zordur. Ahmed Paşa'nın bu zorluğu genellikle aştığını söyleyebiliriz. Özellikle uzun atasözleri, vezinde imâleye mecbur etse de düşüncede vurgu amacını yerine getirmektedir. *Dîvân*'da atasözü kullanılarak anlam ve söylem bütünlüğünün güçlendirildiği birkaç örnek aşağıda sunulmuştur:

'âşıkā yā şabr u yā sefer: "Âşık kişiye ya sabır ya sefer gerek." Aşkın zorluğuyla başa çıkmakta sabırdan veya yolculuktan başka çare yoktur.

*kıldum belā-yı 'ışk ile ben mübtelā sefer
meşhürdur ki 'âşıkā yā şabr u yā sefer* (Tarlan 1966: G/74-1)

[= Aşk belasına tutulunca yollara düştüm. Meşhur sözdür: Âşık için ya sabır ya sefer derler.]

beşerdür kul günāh eyler kimerde: "İnsan beşer, kuldur şaşar." Kişinin zaman zaman şaşırmasını, yanılmasını hoş görmek gerekir.

*severem dēdügüm ma'zūr dut kim
beşerdür kul günāh eyler kimerde* (Tarlan 1966: G/265-3)

[= Seviyorum değişimi mazur gör. Kul dediğin insandır, bazen günah işler.]

issin ağırlayan itine üstüñ~ān vérür: "Sahibini ağırlayan kişi onun köpeğine kemik verir." Birini susturmak için ona bir çıkar sağlanır.

*her dem rakībi göñlüm içind'añduğum bu kim
issin ağırlayan itine üstüñ~ān vérür* (Tarlan 1966: G/95-3)

[= Her an/nefes rakibi gönlümde anıyorum; çünkü sahibini ağırlayan, itine kemik verir.]

kan eyle kânün eyleme³: "Kan dök ama kanun yapma." (Kanun ve töre sınırlarını aşma).

*cān ise maqşūduñ al cānā cefā resmin götür
nev-cevānsın dostum kan eyle kânün eyleme* (Tarlan 1966: G/276-4)

[= Cânım! İstedığın can almaksa al da zulüm âdetini kaldır. Toysun dostum, kan dök ama kanun çıkarma.]

kendü düşen ağlamaz: Kendi zararına kendisi neden olanın yakınmaya hakkı olmaz.

*kendü düşen ağlamaz dērler ben ol hayretdeyem
kim saña düşeli n'içün aqıdur hün-āb göz* (Tarlan 1966: G/123-7)

[= Kendi düşen ağlamaz derler ama sana düşeli gözüm niçin kanlı yaş akıtıyor, ben ona hayret ediyorum.]

yañlış döner bağıdāddan: "Yanlış hesap Bağdat'tan döner." Yanlışlık mutlaka anlaşılır.

*şām-ı zülfüñ mısr-ı hüsñüñden çevürdiyse yüzün
aşma ol miskini kim yañlış döner bağıdāddan* (Tarlan 1966: G/240-4)

[= Zülfünün Şam'ı, güzelliğinin Mısır'ından yüz çevirdiyse o serseriye asma; çünkü yanlış hesap Bağdat'tan döner.]

³ Bu atasözü Ali Nihad Tarlan neşrinde "kan ile kânün eyleme" olarak kayıtlıdır (Tarlan 1966: G/276-4, 302).

yapışur bulduğına olur ise mār dahı: “Denize düşen yılan sarılır.” Güç bir duruma düşenlerin bundan kurtulmak için her çareye başvurmaları olağandır.

*şarmaşur zülfüne dil gam deñizinde ki garîk
yapışur bulduğına olur ise mār dahı* (Tarlan 1966: G/301-7)

[= Gam denizinde çırpanın gönül zülfüne sarılıyor. Denize düşen, bulduğına yılan bile olsa sarılır.]

yārsuz kalur cihānda ‘aybsuz yār isteyen: “Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.” Kusursuz kişi olmadığından, kendisine kusursuz bir dost arayan kimse aradığını bulamaz, dostsuz kalır.

*ahmed’ün ‘aybı güzeller sevmek ise gam degül
yārsuz kalur cihānda ‘aybsuz yār isteyen* (Tarlan 1966: G/226-7)

[= Ahmed’in ayıbı güzelleri sevmekse gam değil. Dünyada kusursuz dost arayan dostsuz kalır.]

yérüñ kulağı var: Konuşurken dikkatli olmak gerek, çok gizli söylenen söz umulmadık yerden duyulabilir.

*güş-ı benefşeden şakin ey ‘andelīb-i mest
gül hüsni rāzın açma ki yérüñ kulağı var* (Tarlan 1966: K/34-14)

[= A sarhoş bülbül! Menekşenin kulağına dikkat et, gülün güzelliğinin sırrını açma, yerin kulağı var.]

1.4. Atasözü Mâhiyetinde Sözler

Atasözlerinin tanımında bunların halka mâl olmuş, yani söyleyeni bilinmeyen anonim ürünler olduğu belirtilmişti. Bu bölümde ele alınan söz yapısı şâire ait olup atasözüne yakın hikmette bir anlama sahip olan, kolayca ezberlenen, söyleyiş güzelliğine sahip olan, darb-ı mesel hüviyetinde veya buna yakın ifadelerdir. Şâire ait kabul edilen bu ifadelerin kendilerine veya varyantlarına sözlüklerde rastlanmamıştır. Tesirli anlama sahip bir hükmün tek mısradaki toplanarak ifade edildiği bu sözler veciz söz söyleme yeteneğiyle ilgilidir. Bir önceki başlıkta atasözü ve benzerlerinin şiir dilinde söylenme güçlüğünden ve Ahmed Paşa’nın veciz sözleri sıkça tercih ettiğinden bahsedilmişti. Söylenmesi kolay olup vezinli kafiyeli söz diziminde geliştirilmesi gayet zor olan bu türlü ifadelerin, şâirin gücünü gösteren bir hüner olduğu belirtilmelidir. Şâirin, hayat tecrübelerini sanki çok uzun bir zamanın süzülüşlüğü içinde bir çırpıda ve ustaca söylediği bu sözlerden birkaç örnek aşağıda sunulmuştur:

‘âkil iseñ eyleme mecnûnı mağrem rāzuña: “Akıllıysan deliyi sırrına ortak etme.” Bir deliye sır vermek hiç akıllıca değildir; çünkü o sırrı mutlaka açık edecektir.

*el-emānet açma dildāruñ lebi rāzın dile
‘âkil iseñ eyleme mecnûnı mağrem rāzuña* (Tarlan 1996: G/279-4)

[= Sevgilinin dudağının sırrı emanettir. O sırrı gönle açma. Akıllıysan bir deliye sır verme.]

âyinelerde görinen şüretüñ i’tibarı yok: “Aynadaki görüntünün bir değeri yok.” Aynanın yansıtma işlevi görüntüden ibarettir, aslı yoktur, kalıcı ve gerçek değildir.

*mıhr yüzini gösterür ‘âşıka ruğlaruñ veli
âyinelerde görinen şüretüñ i’tibarı yok* (Tarlan 1966: G/146-3)

[= Yanakların âşıklara güneş yüzünü gösteriyorsa da aynada görünen sûretin itibarı yok.]

biñ kez ölmek yég cihānda bir yaramaz addan: “Dünyada bir kötü ad bırakmaktansa bin kez ölmek daha iyidir.” Kişi iyi bir adla anılmalıdır, aksi takdirde yaşamının gereği yoktur.

sür çapuñdan tek beni bir görme her nā-cins ile

biñ kez ölmek yég cihānda bir yaramaz addan (Tarlan: 1966: G/240-5)

[= Beni aşağılık kimselerle bir tutma da istersen kapından kov. Dünyada yaramaz bir ad bırakmaktansa bin kez ölmek daha iyidir.]

binā muğkem olur seng ile bünyād édicek: “Taşla yapılan binâ sağlam olur.” Yapı malzemesi taş olan binâ kolay yıkılmaz.

mihrüm artar dil-i senginüñi yād étmek ile

kim binā muğkem olur seng ile bünyād édicek (Tarlan 1966: G/153-2)

[= Taş yüreğini anmakla sevgim artıyor; çünkü taşla yapınca binâ sağlam olur.]

ğalvāya heves kılan üşenmez megesinden: “Tatlı isteyen kişi sinekten iğrenmez.” Çok istenen bir şey uğruna hoş olmayan bazı şeyler göz ardı edilebilir.

dil la'lüñe kâsd étdi beñinden hâzer étmaz

ğalvāya heves kılan üşenmez megesinden (Tarlan 1966: G/235-3)

[= Senin dudağını almak isteyen gönül, beninden çekinmiyor. (Elbette) tatlıya heveslenen, sinekten iğrenmez.]

söyledür ağıza ne gelse gönül darluğı: “İç sıkıntısı ağza geleni söyler.” anlamındaki mısra, tecrübe edilen bilgi bakımından bu başlıktaki diğer örnekler kadar güçlü bir yargı içermese de söyleyiş dikkat çekicidir. *Ağıza ne gelse söylemek* deyişi üzerine kurulmuş, goncanın gerçekten dar olan biçimi çağrıştırılmış ve tamamen Türkçe sözcüklerden oluşan bir akıcılık sağlanmıştır.

öykünürem dér ise gonca lebüñe ne 'aceb

söyledür ağıza ne gelse gönül darluğı (Tarlan 1966: K/29-11)

[= Gonca senin dudağına özendiğini söylese şaşacak ne var? Gönül darlığı ağza ne gelse söyler.]

uyma her bîgāneye kim hayr gelmez yaddan: “Ellere uyma, yabancından hayır gelmez.” Kişi dostundan ve ahabbından ayrılmamalı, yabancıya güvenmemelidir.

āşinā cem'ün sebsüz tağıdup zülfün gibi

uyma her bîgāneye kim hayr gelmez yaddan (Tarlan 1966: G/240-8)

[= Dostların cemiyetini sebsüz yere saçların gibi dağıtma. Ellere uyma, yabancından hayır gelmez.]

2. Bazı Söyleyiş Özellikleri ve Ahenk

Bu başlıkta Türkçenin öne çıktığı bazı söz yapıları ve ahenk unsurları alt başlıklarda incelenerek konulara ilişkin örnekler verilmiştir.

2.1. Yinelemeler

Şiirde anlatımı güçlendirme tekniklerinden olan yinelemeler *tekrar* ve *ikileme* olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. *Dîvân*'da sıkça kullanıldığını gördüğümüz bu yapılar birkaç Türkçe örnek sunularak açıklandı.⁴

2.1.1. Söz Tekrarları

Tekrar ile asıl maksat ifadeyi pekiştirmektir. Tekrar teknikleri Türk şiirinin en önemli hatta bazı durumlarda vezin ve kafiye den önce gelen ses araçlarıdır (Saraç, 2000: 196-97). Söz ve ses gruplarının belirli aralıklarla tekrar edilmesi metne ritmik akışkanlık kazandırmaktadır (Macit, 2016: 21-22).

Dîvân'da bu teknikle yapılmış tekli, ikili, üçlü ve daha fazla birimde, paralel ve çapraz yönde veya aynı mısradaki çok fazla tekrar tespit edilmiştir. Kelime grubundaki tekrarlar da deyimler de vardır. Anlam vurgu aracı ve âhenk unsuru olarak kullanılan tekrarların yer yer bazı söz ve anlam sanatlarıyla birleştiği birkaç örnek aşağıda sunulmuştur:

anuñ'cün étdi çarh anı bu deñlü mu'teber

anuñ'cün étdi halk aña bu deñlü i'tibār (Tarlan 1966: K/42-3)

[= Onun için felek onu bu kadar üstün tuttu. Onun için halk ona bu kadar itibar etti.]

gözden ırağ édüp 'aceb urur cefā okın

urılmaya ırağa atılsa nişān gerek (Tarlan 1966: G/167-6)

[= Beni gözünden uzaklaştırdığı halde acaba bana nasıl cefa oku atıyor? Halbuki hedef o kadar uzağa konulsa ok isabet etmemesi gerek.]

demişsin ki yolumda ölmez ahmed

bir öldüm bir de tekrār öldürürsin (Tarlan 1966: G/253-3)

[= Ahmed yolumda ölmez demişsin. Bir kere öldüm, sen beni tekrar öldürüyorsun.]

Tekrarla sağlanan ve bütüne yayılan ahengiyle murabbası, Türk şiirinin en güzel örneklerindedir:

yāruñ itden çoğ uyar ardına ağyār dirîğ

bize yār olmadı ol şūh-ı sitemkār dirîğ

kıldı bir dilber-i hercāyī dildār dirîğ

vay gönül vay bu gönül vay gönül éy vay gönül (Tarlan 1966: G/173-5)

[= Yârin arkasına köpekten çok rakip takılmış. O zâlim güzel bize yar olmadı, yazıklar olsun.

Gönül vefasız bir dilbere tutuldu. Ah gönül, ah bu gönül, vah gönül, eyvah gönül.]

Aşağıdaki örnekte azı çoğa saymak/tutmak deyimini akis sanatıyla birleştirilmiştir:

şabrum 'ināyetüñ gibi az ise çoğa şay

cevrüñ gözüm yaşı gibi çoğ ise aza tut (Tarlan 1966: G/15-5)

[= Benim sabrım senin iyiliğin gibi az ise azı çoğa say. Ettiğin cefâ gözyaşlarım gibi çoksa onları da az kabul et.]

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. (Dilçin 2010), (Macit 2016), (Eroğlu 2010: 169-183).

Aşağıdaki beyitte *artmak* ve *eksilmek* eylemleri arasındaki tezat vurgusu ve samimî söyleyiş dikkat çekmektedir:

arturdu yâr nâzını müşkil budur ki âh

eksilmedi gönülden ümid-i vefâ henüz (Tarlan 1966: G/119-7)

[= Yâr nazını artırdı. İşin çetin tarafı şu ki gönülde vefâ ümidi hâlâ eksilmedi.]

2.1.2. İkilemeler

“Dilin söz varlığı unsurlarından olan ikileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” (Hatiboğlu 1981: 9).

Türkçenin çok eski dönemlerinden beri kullanılan ikilemeler Ahmed Paşa'nın sıkça kullandığı söz türlerindedir. İkilemeler ses tekrarıyla âhenge, pekiştirme gücüyle anlama katkı sağlamıştır. Aşağıda sunulan, tekrara ve karşıtlığa dayalı Türkçe ikileme örneklerinde aynı beyitte birden fazla ikileme kullanıldığı da görülmektedir. Ahmed Paşa, ikilemeleri bazı anlam incelikleri elde etmede başarıyla kullanmıştır. İlk beyitte ikileme çevresinde gelişen *kapı kapı dolaşmak* deyiimiyle ortaya çıkan dilenci hayali üzerinden mahrumiyet şikâyeti anlatılmıştır. Son beyitte ise *yok yok* ikilemesi ve *dehen* kelimesi arasındaki çağrışımdan faydalanılarak ifadedeki sanat artırılmıştır.

ne revâdur ki cihân luţfuña ğark olmuş iken

kapu kapu tolanam bulamayam nân-ı kerem (Tarlan 1966: K/28-31)

[= Dünya senin lutfun içinde yüzerken kapı kapı dolaşıp bir parça eklemek bulamayışım revâ mı?]

şādî günini ğam buldı kapladı dirġ

yéllerle yér ü gök dün ü gün ağladı dirġ (Tarlan 1966: K/30/1-12)

[= Sevinç gününü gam bulutu kapladı eyvah! Rüzgârlarla yer gök, gece gündüz ağladı eyvah!]

gâh olur ol meh-liķâ mihr ü vefâlar gösterür

geh döner bir luţfına biñ biñ cefâlar gösterür (Tarlan 1966: G/40-1)

[= O ay yüzlü bazen sevgi ve vefâ gösterir bazen de döner bir iyiliğine karşı bin türlü cefâ gösterir.]

şayyâd-vâr ol âhû-yı miskîn-kemendüñ uş

her laħza itlerine sözi oş oşdur (Tarlan 1966: G/49-3)

[= O misk kementli ceylanın, köpeklerine avcı gibi her an ettiği söz hoş hoşttur.]

râz-ı dehenüñ beyâna şıġmaz

yoġ yoġ ne beyân gümâna şıġmaz (Tarlan 1966: G/115-1)

[= Ağzının sırrı beyana sığmaz. Yok yok! Ne beyanı... Şüpheye bile sığmaz.]

2.2. Diyaloglar

Tekrarlar konusuna da dahil edebileceğimiz bu yapı belâğatin suâl-cevâb sanatlarından. “Sorulu cevaplı anlatım tarzı (diyalog), divan ve halk şiirinde ifadeye canlılık ve doğallık katmak ve muhatabın dikkatini çekmek gibi sebeplerle kullanılır. Halk şiirinde dedim-dedi’li koşmalarda, divan şiirinde müracaat adı verilen gazelerde bu sanat esas alınır.” (Coşkun 2010: 200).

Klasik şiirde genellikle gazellerde kullanılan, konusu seven ve sevilenin aşk ve âşıklık hakkında konuşmaları olan bu tekniği Ahmed Paşa oldukça farklı biçimlerde kullanmıştır. Konuşma dilinin doğallığından faydalanırken bazı söz ve anlam sanatlarını beyitlere ustaca dahil etmiştir. Klasik şiirin en ağır formu olarak bilinen kasideye yerleştirdiği diyaloglar şiir akışında ve kompozisyonunda gayet uygun bir sırada ve yerde ortaya çıkararak dikkati çekmekte; tek düzeliği güzelce bozmaktadır. Âşıkın sitem aracı olan diyalog, kasidede övgü aracına dönüşmüştür.

Tabiat varlıkları arasında hükümdarın azametinin konuşulduğu şu diyalog teşhis ve intak sanatına da hoş bir örnektir:

bu medh redifinde söz açup dédi sūsen [= Susam çiçeği bu methiyenin redifinden söz açıp
götüre mi ol kұлzum-i zehhārî benefşe “Menekşe o coşkun denizi götürebilir mi?” dedi.]

gerdūn işidüp dédi kaçan zabt éde heyhāt [= Bu sözü duyan felek: “Eyvah! O cihan sahibi
evşāf-ı feridūn-ı cihāndārî benefşe Feridun’un vasıflarını menekşe nasıl tutsun?” dedi]

(Tarlan 1966: K/26/43-44)

Enikonu bir insan kabul edilen göz şu beyitte dile gelmiştir:

dédüm gözüme ne çok yunduñ ağlayup dédi kim
hayālî muşhafını okımağa pāk oluram (Tarlan 1966: G/208-4)

[= Gözüme ne çok yıkandın dedim. O da ağlayarak “Sevgilinin hayalinin mushafını okumak için temizleniyorum.” dedi.]

Gazellerde bilindik şekliyle canlı ve samimî pek çok diyaloga rastlarız. Aşağıdaki on beyitlik gazelin ikinci yarısı söyleşmedir:

dédüm sürsem yüzüm ol āsitāna [= “Yüzümü o eşiğe sürseydim göğün tepesine
kağem farkına kırdum āsumānuñ ayak basmış olurum.” dedim.]

dédi anda néce gelürsin aħmed [= “Ahmed sen oraya nasıl geleceksin? Kanlı gözyaş-
bulurlar kanlu yaşuñdan nişānuñ larından izini bulurlar.” dedi.]

dédüm sır sözün açarsın rakıbe [= “Sır olan sözü rakibe açıyorsun. Senin gizli
anuñladur senüñ rāz-ı nihānuñ sırların onunla.]

bir itüñ gūşına lāyık mıdur kim [= İnci saçan dudağının, bir köpeğin kulağına
cevāhir taķa la’l-i dūr-feşānuñ mücevher takması yakışıyor mu?” dedim.]

dédi bezm-i cemālüm şem’isin sen [= “Sen cemâlîmin meclisinin mumusun. Onun
anuñ’çün nūr-baħş olur zebānuñ için dilin nur bağışlıyor.” dedi.]

(Tarlan 1966: G/170/6-10)

Aşağıdaki beyitte diyalogun doğal anlatımının yanı sıra Ahmed Paşa’nın en sık kullandığı söz sanatlarından olan cinasın, Türkçe ifadelerle sağladığı ses tekrarlarıyla söylemi ve anlamı renklendirdiği görülmektedir:

dédüm ki yāra kılam dédi bu sözi yazanuñ
kesem kalem gibi başın dilin de yāra kılam (Tarlan 1966: G/200-6)

[= Sevgiliye onun kulu olduğumu söyledim. O ise “Bu sözü yazanın kalem gibi başını keser dilini de yararım.” dedi.]

Diyaloglar bazen de rakip ve düşmanlarla alay vasıtası olmuştur:

*dün raķibe yarı gördüñ mi dedüm dedi ki yok
gör ne bî-endîşeyem şeytândan imân isterem* (Tarlan 1966: G/220-3)

[= Dün rakibe sevgiliyi gördün mü diye sordum, o da yok dedi. Düşüncesizliğime bak, Şeytan'a imân sormuşum.]

Ali adlı bir gencin ölümüne düşürdüğü tarihte, cennet bekçisi melekle olan diyalog şâirin hayal gücünün genişliğini ve renkliliğini gösterir. Sesteş *geyicek* sözcükleri arasındaki cinaslar, söyleme yine tat katmıştır:

*seyrüm oldı gece rıdvâna dedüm
geldi mi bu çemene bir geyicek
dedi geldi yaraşur mı gör e
egnine hulle-i sündüs géyicek* (Tarlan 1966: T/27)

[= Gece rüyamda Rıdvân'a dedim ki: "Bu çayıra bir geyikçik geldi mi?"

Dedi ki: "Geldi, bak bakalım sırtına cennet elbisesi giyince yakıştı mı?"]

2.3. Ahenk

Vezinle birlikte şiir ritmini belirleyen diğer âhenk unsurları kafiye ve rediftir. Çalışmanın fikrî temelinde Türkçe söz olduğu için ses tekrarları ve kafiyeden ziyade, söz tekrarı redifler üzerinde kısaca durulacaktır. Klasik şiirde redifler çoğunlukla Türkçedir. *Dîvân'*da Arapça, Farsça redifli gazellerin oranı yüzde on yedi civarındadır. Türkçenin vokal uyumundan gelen kalın veya ince tek sıra ritim, özellikle çekimli eylemden oluşan rediflerle söyleyişe sürat ve akıcılık katan bir âhengi ortaya çıkarmıştır. Genel olarak müreddef yapıdaki *Dîvân'*da ek, ad, çekimli eylem, deyim, kelime grubu gibi türlerde çeşitlilik gösteren Türkçe rediflerden bazıları şunlardır:

"şalup, tüt, tamar, andadur, olacaķdur, uğurlar, yatur, ile oynar, gibi gelür, elümden ne gelür, ne bilür, eyler, tatar, götürür, güniler, kimüñ var, dökilür, olup gider, tütup-durur, bağlanır, yaraşur, oturur, yéter, yaraşmaz, döymez, olmaz, istemez, göz, olmamış, var imiş, eylemiş, güneş, étsem gerek, imiş bildük, gelmez iseñ, kaşuñ, göñlümüñ, bulduñ, eksük degül, degül, mı déyelüm, yalvaralum, n'édelüm, -dan ayrıldum, yazmışam, oluram, isterem, bilür mi bilmezem, olmayan, yandum elüñden, yavuz gözden yavuz dilden, -dur n'eylesün, sen bilürsin, olasin sen, bu gece, eyler kimerde, olmasun kimse, üstine, ola, olmasa, kucmağa, oldı yine, beni, düşdi, gibi, sen gideli, daħı, ét beni, ayruluğı, dedükleri, oynamacuķ hoşca degül mi, egri, - den yüz çevürdi, uyħusu..."

3. Yalın İfade Örnekleri

Ele aldığımız konuları örnekleyen, daha önce verilen ve açıklanan örneklerle üslup yönüyle benzeşen, Türkçe söz yapısının ve sade söyleyişin öne çıktığı bazı beyitler bu başlıkta sıralanmıştır.

Aşağıdaki beyitler şâirin rahat ve akıcı bir söyleyişle sevgi, dostluk, vefâ, cefâ, keder, sitem, ümit gibi duygu ve hâlleri samimiyetle dile getirdiği örneklerdir. Beyitlerde anlatım deyimlerle, kalıp sözlerle, Türkçe sözcükler arasında tezatla, çağrışımla, ses ve söz tekrarlarıyla daha etkili ve doğal bir hale getirilmiştir:

*öldürürem dér imişsin demidür egleme gel
biñ kez öldür beni tek eyleme bizârluğı* (Tarlan 1966: K/29-6)

[= Beni öldüreceğini söylüyormuşsun. Tam zamanı, geciktirme. Bin kere öldür beni, yeter ki usanma.]

*ol ki yoluñda fedâ eyledi evvel dil ü cān
senden ol şaķına mı gérü kalan varluğı* (Tarlan 1966: K/29-7)

[= Yolunda ilk önce canını ve gönlünü fedâ eden biri, geri kalan varlığını senden esirger mi?]

*sen elüñden geleni cevreden eksük kıomadüñ
ne déyeyin saña éy yâr elümden ne gelür* (Tarlan 1966: G/58-8)

[= Elinden gelen hiçbir eziyeti eksik bırakmadın. Ah yâr, sana ne diyeyim, elimden ne gelir?]

*ben ağzum açmadum bu ne sırdur ki şehirde
sen serveri sever déyü her gün haber çıkar* (Tarlan 1966: G/68-5)

[= Bu nasıl bir sır ki ben ağzımı açmadığım halde sen sultanı seviyor diye şehirde her gün haber çıkıyor.]

*ķanlı yaşın çeşmümüñ kaçma süreyin boynuña
ķana girme key şaķın boynuñdadur ķanum benüm* (Tarlan 1966: G/187-4)

[= Kaçma da kanlı gözyaşımı boynuna süreyim. Çok dikkat et, kana girme. Benim kanımın vebâli senin boynunadır.]

*ben de aħmed gibi zülfine tolaşdum ki benüm
başuma ne getürür bu kıuru sevdāyı görem* (Tarlan 1966: G/202-5)

[= Ben de Ahmed gibi onun saçlarına dolaşım. Bakalım bu kuru sevda başıma neler getirecek?]

*va'de-i vaşluñ işitsem ölürem şevķumdan
döyimez yüregüm ol va'de kaçandur démege* (Tarlan 1966: G/281-6)

[= Vuslat sözü verdiđini duysam heyecanımdan ölürüm. O gün ne zaman diye sormaya yüređim dayanmaz.]

*aħmed'i öldüriserin dér idüñ
'ahde vefâ eylemedüñ öyle mi* (Tarlan 1966: G/308-5)

[= Ahmed'i öldüreceđim diyordun. Sözünde durmadın öyle mi?]

*inanurmuş benüm için yaramazdur déyene
éy dirîgâ kim éyü bilmez imiş yâr beni* (Tarlan 1966: G/319-6)

[= Benim için yaramazdır diyene inanıyormuş. Eyvahlar olsun! Yâr beni iyi bilmezmiş.]

*şu gelür ħānum elüñden yüzüme bakmayasın
hele şu gelmez elüñden ki gönülden çıkasın* (Tarlan 1966: Mf/ 40)

[= Sultanım! Yüzüme bakmamak elinden gelir de gönülden çıkmak elinden gelmez.]

Aşğıdaki beyitlerde rakibe duyulan hınç ve öfke duyguları, tehdit sözleri deyimlerle daha etkili bir şekilde söylenmiştir. İkinci beyitte *çok görmek* ve *gözüne sokmak* deyimlerinin bir arada kullanılma başarısının yanında, göze sokulacak nesnenin ok olması, doğal anlamı bir espriyle daha hoş hale getirmiştir:

*diş bilermiş la'line yāruñ rakīb-i seng-dil
varsun ögütsün eger ķalursa dendānı dürüst* (Tarlan 1966: G/21-5)

[= Taş yürekli rakip, yârin dudağına iştahlanıyormuş. Eğer dişleri sağlam kalırsa varsın ısırısın.]

tîr-i cefâdur andan éren baña éy rakîb

çok gördüñ al anı dahı gözüñe şok (Tarlan 1966: Mf/ 1)

[= Ey rakip! Ondan bana gelen, cefâ okundan başka bir şey değil. Onu da çok gördün, al gözüne sok!]

SONUÇ

XV. yüzyıl, kültür ve medeniyetin genişleyen devlet sınırlarıyla paralel ilerlediği bir çağdır. Dil açısından Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş süreci olarak kabul edilen yüzyılın bu özelliği *Ahmed Paşa Dîvânı*'na yansımıştır. Eser, özellikle Farsça ile dil alışverişinin kaçınılmaz olarak arttığı bu dönemde, değişmekte olan edebiyat dili çehresinin açıkça görüldüğü bir örnektir. Ahmed Paşa Arapçayı ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak derecede iyi bilen, kendi dilinde yetkinliği ve üstatlığıyla tanınan öncü bir şâirdir. Ahmed Paşa anadili ve diğer dillerin katkıları arasında mutedil bir denge kurmayı başarmıştır. Başarısını birkaç noktada değerlendirdik. İlk olarak ad, eylem, deyim, atasözü, atasözü benzeri ifadeler, ikileme gibi söz varlığı öğelerini büyük ölçüde kullanarak şiir dilini zenginleştirmiştir. Deyimler dilde en çok faydalandığı kalıp sözlerdir. Şiirde veciz söylemleri sıkça tercih eder. Gerek dilin anonim unsurları olan atasözlerini gerek kendi irâd ettiği atasözü mâhiyetindeki sözleri kullanarak şiirinde veciz söyleyişler geliştirmiştir. Şiir diline taşınması kolay olmayan bu etkin söz yapılarını büyük ölçüde başarıyla oluşturmuş; böylece düşünceyi somutlaştırırken söylem ve anlam bütünlüğünü güçlendirmiştir. İkinci olarak, söz varlığını tekrar, yineleme, diyalog gibi bazı tekniklerin yanında söz ve anlam sanatlarıyla birleştirerek anlatımı daha etkili, canlı ve renkli hâle getirmiştir. Özellikle diyaloglarda doğal dille hayal gücünün birleştiği ilginç ve özgün örnekler ortaya koymuştur. Söz tekrarları söylemde âhenge; pekiştirme gücüyle anlama katkı sağlamıştır. Derin duygu ve düşüncelerini veya alayla karışık nüktelerini bazen gayet sade bir dille söylemiştir. Klasik şiirin en önemli âhenk araçlarından biri olan rediflerin çoğunu Türkçe tercih ederek şiirde anadilinin ritmik sesini yükseltmiştir. Ahmed Paşa anadili zevki olan bir şâirdir. Türkçe'nin imkânlarını ve inceliklerini şiirde kullanmayı bilmiş; çeşitli yollarla bunu üslûbuna yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2004), *Türkçenin Sözvarlığı*, 3. Baskı, Ankara: Engin Yay.

Ayverdi, İlhan (2010), *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay.

Baştürk, Şükrü, E. Oğur (2010), "Ahmet Paşa'nın Divan'ındaki Türkçe Söz Varlığı", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi, Şair Ahmet Paşa Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Bilal Kemikli, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 96-104.

Coşkun, Menderes (2010), *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, 2. Baskı, İstanbul: Dergah Yay.

Dilçin, Cem (2010), *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabcacı Yay.

Eroğlu, Süleyman (2010), "Ahmet Paşa'nın Şiirlerinde Ahenk", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi, Şair Ahmet Paşa Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Bilal Kemikli, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 169-183.

- Eyüboğlu, E. Kemal (1973), *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, 2 C., İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981), *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şentürk, Ahmet Atilla, A. Kartal (2011), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Dergah Yay.
- Kut, Günay (1989), "Ahmed Paşa, Bursalı", *İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 111-112.
- Macit, Muhsin (2016), *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, 3.Baskı, İstanbul: Kapı Yay.
- Öge, Sevil (2001), *15. yy. Şâirlerinden Mesîhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Necâtî Beg, Üsküplü İshak Çelebi ve Şeyhî'nin Dîvânlarında Atasözleri ve Deyimler*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Özkan, Mustafa (2009), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Saraç, M. A. Yekta (2000), *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*, İstanbul: Gökkuşbu Yay.
- Tanyeri, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tarama Sözlüğü (2009), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, I (A-B) 4. Baskı, II (C-D) 3. Baskı, III (E-İ) 3. Baskı, IV (K-N) 3. Baskı, V (O-T) 3. Baskı, VI (U-Z) 3. Baskı, VII (ekler), VIII (dizin) 3. Baskı, Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (hzl.) (1966), *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Tulum, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr>.
- Uluocak, Mustafa (2010), "Ahmet Paşa'nın Şiir Dilinde Kalıp İfadeler", *Bursalı Şair Ahmet Paşa ve Dönemi, Şair Ahmet Paşa Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Bilal Kemikli, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. 121-137.